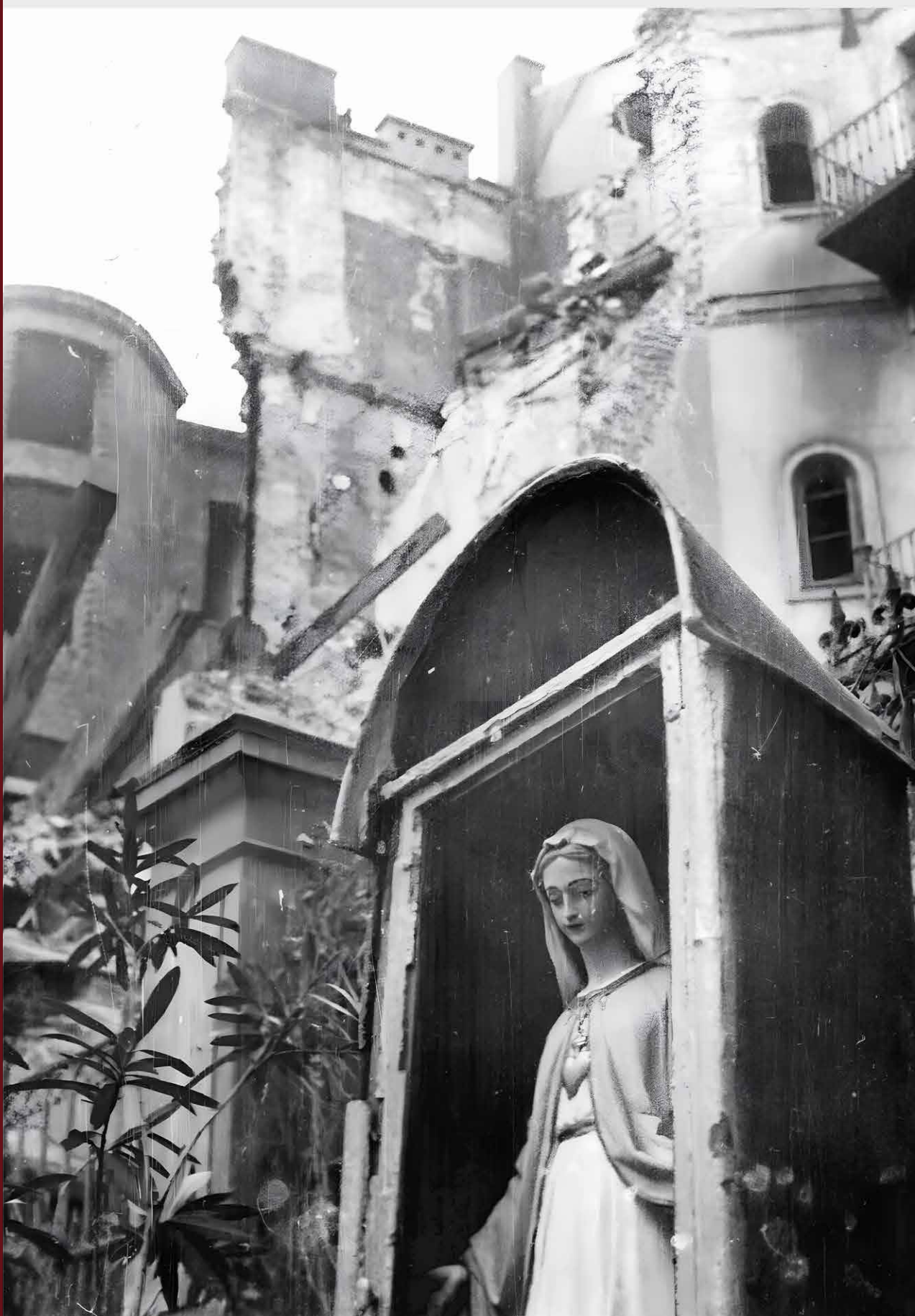

Autor wystawy: Katarzyna Helik
Recenzja: ks. Piotr Kamiński, Andrzej Kryński, ks. dr Zbigniew Tracz
Projekt graficzny i skład: Oligrafika Aleksandra Olczyk

KAPELANI POWSTANIA WARSZAWSKIEGO

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego: kondukt pogrzebowy przechodzący ul. Pierackiego (ob. Foksal), sierpień 1944 r. Fot. Tadeusz Bukowski; ruiny kościoła św. Kazimierza na Rynku Nowego Miasta, 1945 r. Fot. Danuta Smoszewska; kapliczka na podwórzu przy ul. Świętokrzyskiej, sierpień 1944 r. Fot. Eugeniusz Lokajski; budynek Prudential trafiony pociskiem z niemieckiego moździerza typu „Karl”, 28 sierpnia 1944 r. Fot. Sylwester Braun; paramenty liturgiczne przygotowane do Mszy św. przy ul. Konopczyńskiego, sierpień 1944 r. Fot. Joachim Joachimczyk; powstańcy cmentarz przy ul. Mazowieckiej, sierpień 1944 r. Fot. Eugeniusz Lokajski.
Msza św. w miejscowości Wiersze dla mieszkańców „Kampinos”, wrzesień 1944 r. Fot. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AI PN)

Akcja „Burza” w Warszawie

Po przekroczeniu w styczniu 1944 r. wschodniej granicy II RP na Wołyniu przez Armię Czerwoną rozpoczęła się, zaplanowana wcześniej przez kierownictwo Armii Krajowej, operacja militarno-polityczna przeciwko wojskom niemieckim – akcja o kryptonimie „Burza”. Rozprawienie się z okupantem przed przybyciem Armii Czerwonej miało oznaczać, iż Polacy uznają zwierzchność Rządu Rzeczypospolitej na Uchodźstwie, będącego jedyną legalną kontynuacją władz II RP.

1 sierpnia 1944 r. o godz. 17.00 (godzina „W”) wybuchło Powstanie Warszawskie. Gen. dyw. Tadeusz Komorowski „Bór” – dowódca AK, płk Antoni Chruściel „Monter” – dowódca Powstania i komendant Okręgu Warszawskiego AK oraz gen. bryg. Tadeusz Pełczyński „Grzegorz” – szef sztabu Komendy Głównej AK zakładali, iż to wystąpienie zbrojne potrwa kilka dni i zostanie zakończone przed wkroczeniem zbliżającego się do Warszawy 1. Frontu Białoruskiego wojsk sowieckich. Wówczas władzę cywilną w stolicy mogłaby przejąć Delegatura Rządu na Kraj jako organ legalnego rządu Polski.

◀ Na zdjęciu: (od lewej)
gen. bryg. Tadeusz Pełczyński,
gen. dyw. Tadeusz Komorowski,
minister Adam Pragier,
gen. bryg. Antoni Chruściel podczas
konferencji prasowej. Fotografia
wykonana po wyjściu generałów
z obozów jenieckich, 19 maja 1945 r.

Fot. Czesław Datka/Narodowe
Archiwum Cyfrowe (NAC)

Wśród największych zwycięstw Powstania było m.in. wyzwolenie niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego Warschau przy ul. Gęsiej oraz zdobycie gmachu PAST-y – Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej przy ul. Zielnej, stanowiącego dla Niemców doskonały punkt ostrzałów.

▼ Na zdjęciu: powstańcy z batalionu „Kiliński” wchodzący do budynków PAST-y przy ul. Zielnej, 20 sierpnia 1944 r.

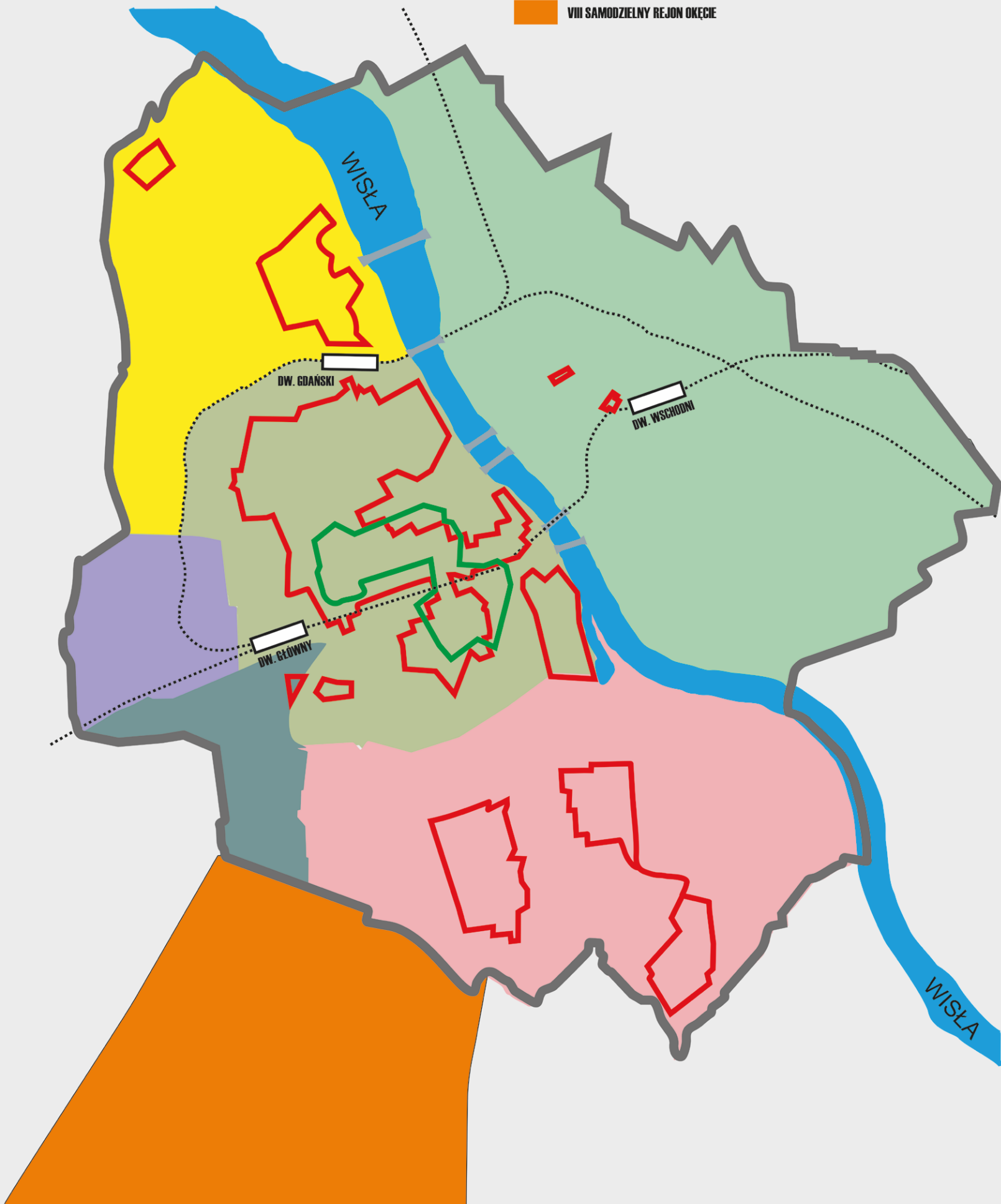
Fot. Eugeniusz Lokajski/ze zbiorów
Muzeum Powstania Warszawskiego

▼ Mapa przedstawiająca Warszawę w okresie Powstania Warszawskiego.
Autor: Grzegorz Nawrot/IPN

WARSZAWA W OKRESIE POWSTANIA WARSZAWSKIEGO 1 VIII - 2 X 1944 R.

- GRANICE MIASTA WARSZAWY W 1944 R.
- Obszar zajęty przez powstańców 1 VIII 1944 R.
- Obszar zajęty przez powstańców 2 X 1944 R.
- Linia kolejowa / dworzec kolejowy
- MOSTY NA WISLE
- Dzielnica Śródmieście
- Dzielnica Żoliborz
- Dzielnica Wola
- Dzielnica Ochota
- Dzielnica Mokotów
- Dzielnica Praga
- Obszar podległy niemieckim okupacji

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

Naczelny Kapelan AK

Ks. Tadeusz Jachimowski (1892-1944) był od 1917 r. kapelanem w Wojsku Polskim, następnie m.in.: pierwszym kanclerzem biskupiej Kurii Polowej WP, wicerektorem i rektorem kościoła akademickiego św. Anny w Warszawie, naczelnym kapelanem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

▲ Na zdjęciu: posiedzenie Rady Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Warszawie, wśród członków prezydium ks. Tadeusz Jachimowski (drugi od prawej), 1938 r.

Fot. NAC

**„(...) Idę do boju w obronie wiary świętej i Ojczyzny (...)
Daj mi Boże siłę potrzebną, hart woli i męstwo, abym
wykonał rozkazy swoich dowódców i nie splamił honoru
żołnierza polskiego (...).”**

Fragment *Modlitwy przed bitwą*
zamieszczonej w modlitewniku dla żołnierzy AK
W służbie Chrystusa i Ojczyzny
autorstwa ks. Tadeusza Jachimowskiego

Ks. Tadeusz Jachimowski w trakcie wybuchu Powstania przebywał przy ul. Elektoralnej. W piwnicy domu zorganizował doraźną kaplicę. Po zajęciu Woli przez Niemców został zatrzymany podczas udzielania rozgrzeszenia, a następnie rozstrzelany 7 lub 8 sierpnia 1944 r.

Na zdjęciu: ks. Tadeusz Jachimowski. ►

Fot. Ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

We wrześniu 1939 r. Wikariuszem Generalnym Wojska Polskiego (tajnej Kurii Polowej) został ks. mjr Stefan Kowalczyk „Biblia”. W 1941 r. ks. płk. dr. Tadeusza Jachimowskiego „Budwicza” mianowano naczelnym kapelanem Związku Walki Zbrojnej, a następnie Naczelnym Kapelanem Sił Zbrojnych w Kraju (AK), Wikariuszem Generalnym i zastępcą biskupa polowego WP (przebywającego za granicą bp. gen. dyw. dr. Józefa Gawliny). Działały więc jednocześnie dwa ośrodki kierownicze podziemnego duszpasterstwa wojskowego. Wskutek porozumienia doszło do reorganizacji struktur Kurii Polowej, w wyniku której ks. Kowalczyk został dziekanem Duszpasterstwa Okręgu Warszawskiego AK. 1 sierpnia 1944 r. o godz. 11.00 zwołał odprawę kapelanów, by przekazać ostatnie instrukcje. Wzięło w niej udział kilkunastu księży. Naczelny Kapelan AK ks. Jachimowski zginął tydzień po wybuchu Powstania. Od tej chwili pracą konspiracyjnego duszpasterstwa wojskowego kierował ks. Kowalczyk.

Ks. Stefan Kowalczyk (1897-1957) będąc seminarzystą, uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej jako sanitariusz. Świecenia kapłańskie przyjął w 1923 r. Był m.in. proboszczem warszawskich parafii wojskowych – pw. św. Klemensa i pw. św. Jerzego. Pełnił funkcję notariusza Kurii Polowej. Jako dziekan podzielił Duszpasterstwo Okręgu Warszawskiego AK na obwody: Śródmieście, Żoliborz, Wola, Ochota, Mokotów, Praga oraz Warszawa Powiat, które składały się z rejonów. Pułkownik duszpasterstwa WP. Po zakończeniu wojny pracował m.in. jako wikariusz w kościele Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny na Nowym Mieście, władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie pozwoliły, aby kierował parafią.

◀ Na zdjęciu: ks. Stefan Kowalczyk.

Fot. Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Młodzi i doświadczeni

Po wybuchu II wojny światowej w Warszawie nastąpił znaczący wzrost praktyk religijnych. Ciągłe niebezpieczeństwo śmierci rodziło potrzebę życia sakramentalnego. W modlitwie odnajdywano pociechę i nadzieję. Pragnienie opieki Bożej pogłębiło się podczas Powstania Warszawskiego. Wówczas posługę pełniło ok. 150 księży katolickich, ze zróżnicowanymi doświadczeniami duszpasterskimi i konspiracyjnymi. W warunkach wystąpienia zbrojnego zacierała się granica pomiędzy duszpasterstwem wojskowym, parafialnym i zakonnym. Zadania kapelana wykonywali często księża, którzy akurat byli na terenie Warszawy. Bez względu na odmienną kapłańską drogę pozostawali oddani Bogu, ojczyźnie i drugiemu człowiekowi. Otaczali duchową opieką żołnierzy i ludność cywilną. Ich wiara i odwaga stanowiły pokrzepienie w walce o wolność oraz pomagały znosić trudy codzienności.

Ks. Tadeusz Burzyński (1914-1944) święcenia kapłańskie przyjął w 1938 r. Należał do AK. W lipcu 1944 r. służył jako kapelan sióstr ze Zgromadzenia św. Wincentego à Paulo w Warszawie przy ul. Tamka. W dniu wybuchu Powstania został śmiertelnie ranny w chwili udzielania ostatniego namaszczenia powstańcom na Powiślu w okolicach domu Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, w którym był kapelanem, następcą ks. Jana Zieja. Zginął jako pierwszy kapelan Powstania. Związani z archidiecezją łódzką Słudzy Boży ks. Tadeusz Burzyński i ks. Dominik Kaczyński (zmarł w KL Dachau) znajdują się wśród męczenników II wojny światowej, których proces beatyfikacyjny rozpoczął się w 2003 r.

Na zdjęciu: ▶
ks. Tadeusz Burzyński (w środku w ostatnim rzędzie)
w miejscowości Pęchery k. Piaseczna,
gdzie był kapelanem sióstr szarytek, 1941 r.

Fot. Kuria Metropolitalna Łódzka

◀ Na zdjęciu: ks. Tadeusz Burzyński.
Fot. Kuria Metropolitalna Łódzka

Ks. Jan Zieja (1897-1991) – kapelan podczas wojny polsko-bolszewickiej i wojny obronnej 1939 r. W okresie II wojny światowej kapelan Szarych Szeregów i KG AK („Wojciech”, „Rybak”). Współpracownik Rady Pomocy Żydom „Żegota”. W Powstaniu kapelan pułku „Baszta” na Mokotowie. Pisarz religijny, tłumacz oraz działacz opozycji demokratycznej w PRL – współtwórca Komitetu Obrony Robotników. W wolnej Polsce awansowany do stopnia podpułkownika WP. Uczestnictwo w wojnach uczyniło go radykalnym pacyfistą szukającym nowych dróg walki ze złem i niesprawiedliwością.

◀ Na zdjęciu: ks. Jan Zieja w Zakładzie dla Niewidomych w Laskach, prawdopodobnie z grupą dzieci widzących, których rodzice zaginęli lub zginęli, czasowo przebywających w placówce w latach niemieckiej okupacji.

Fot. Archiwum Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Podnieść morale

11 sierpnia 1944 r. płk Antoni Chruściel „Monter” wydał zarządzenie duszpasterskie (rozkaz nr 14). Powołując się na przywileje udzielone przez Stolicę Apostolską na czas wojny, wskazał, aby kapelani odprawiali Msze św. w niedziele w każdym możliwym miejscu, co pozwalało poszczególnym oddziałom na uczestnictwo w nabożeństwach. Wprowadził także ujednolicenie modlitw porannych (*Ojcze nasz*, *Zdrowaś Maryjo*, *Wierzę w Boga* i pieśń *Kiedy ranne wstają zorze*) oraz wieczornych (*Anioł Pański*, trzykrotnie *Wieczny odpoczynek* za poległych żołnierzy i pieśń *Wszystkie nasze dzienne sprawy*). Wsparciem duchowym dla powstańców było również celebrowanie świąt kościelnych i narodowych.

„Byliśmy zahipnotyzowani stoickim spokojem o. Kapelana [o. Michała Czartoryskiego], celebrującego Mszę św., a następnie jego kazaniem. Gorące słowa otuchy uskrzydlały nas i mobilizowały do największych wyrzeczeń, czuliśmy się jedną, wielką rodziną, walczącą o swój byt i godność”.

Fragment wspomnień żołnierza III Zgrupowania „Konrad”

Jan Franciszek książę Czartoryski (1897-1944) uczestniczył w walkach polsko-ukraińskich o Lwów w 1918 r. i w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1927 r. wstąpił do zakonu oo. dominikanów, przyjął imię Michał.

▲ Na zdjęciu: o. Michał Czartoryski, w Powstaniu kapelan III Zgrupowania „Konrad”, sprawujący Mszę św. na Powiślu, 15 sierpnia 1944 r.

Fot. Wincenty Szober/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

◀ Na zdjęciu: Msza św. na podwórzu przy ul. Konopczyńskiego z okazji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Święta Żołnierza, 15 sierpnia 1944 r.

Fot. Joachim Joachimczyk/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

Na zdjęciu: Msza św. na dziedzińcu kamienicy przy ul. Marszałkowskiej, 15 sierpnia 1944 r.

Fot. Zygmunt Kukiela/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Msze św. w katakumbach

W pierwszych dniach Powstania Msze św. były sprawowane w świątyniach. Wobec postępujących zniszczeń kościołów, celebrowano je przy zaimprovizowanych kapliczkach, na podwórzach, w bramach domów, piwnicach i podziemiach. Na mocy dekretu papieża Piusa XII kapłan podczas Powstania mógł odprawić trzy Msze św. jednego dnia, nawet bez posiadania paramentów liturgicznych. Mimo ostrzałów artylerii i bombardowań lotniczych, chętnych żołnierzy i cywilów do udziału w nabożeństwach było wielu, również w dni powszednie. Co więcej, w trakcie Mszy św. kapelani przyjmowali przysięgi od wstępujących w szeregi AK.

Na zdjęciu: zniszczone prezbiterium archikatedry św. Jana Chrzciciela przy ul. Świętojańskiej, 1945 r.

Fot. Danuta Smoszevska/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

Ks. ppłk dr Mieczysław Paszkiewicz (1900-1987) – kapelan wojskowy od 1936 r. W Powstaniu kapelan batalionu „Zaremba” – „Piorun”. Tuż przed kapitulacją ks. Stefan Kowalczyk przekazał mu obowiązki Naczelnego Kapelana i polecił pozostanie w stolicy dopóki nie wyjdą wszystkie oddziały powstańcze. Po wojnie był związany naukowo i duszpastersko z Białymstokiem.

Na zdjęciu: zaprzysiężenie nowych żołnierzy podczas Mszy św. odprawianej przez ks. Mieczysława Paszkewicza „Ignacego” na podwórzu przy ul. Poznańskiej, sierpień 1944 r.

Fot. Wacław Loth/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

„(...) przez cały prawie sierpień, większą część dnia i nocy spędzałem w schronie [klasztoru] Ojców Kapucynów i tam też wcześniej rano, około godziny 4.00, odprawiałem Mszę Świętą. W ciągu zaś dnia, w przerwach między nalotami stukasów niemieckich i bombardowaniem miasta, chodziłem po schronach i spowiadałem proszących o tę przysługę (...).”

Fragment wspomnień ks. dr. Antoniego Marchewki
...nadejdzie kiedyś dzień wolności

Ks. Antoni Marchewka (1890-1973) zagrożony zatrzymaniem przez Gestapo wyjechał w 1942 r. z Częstochowy do Warszawy. Do 13 września 1944 r. wypełniał obowiązki kapłana Powstania. Następnie został wikariuszem częstochowskiej Parafii pw. św. Barbary. Kierował redakcją tygodnika katolickiego „Niedziela” od 1945 r. do likwidacji pisma przez władze komunistyczne w 1953 r. Współpracował z Zofią Kossak. Był więźniem PRL.

Na zdjęciu sygnalitycznym: ks. Antoni Marchewka po aresztowaniu przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w 1947 r.

Fot. AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

Spowiedź i Eucharystia

W obliczu ciągłego zagrożenia śmiercią wielu żołnierzy i mieszkańców Warszawy decydowało się na sakrament pokuty i pojednania, nawet ci, którzy od lat z niego nie korzystali. W „Apelu do żołnierzy”, wydanym 21 sierpnia 1944 r., w związku z obchodzoną pięć dni później uroczystością Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej, ks. Stefan Kowalczyk podkreślił ważność przystępowania do spowiedzi oraz przyjmowania Komunii św., co miało prowadzić do „odrodzenia moralnego”. W sytuacji niemożności spowiedzi indywidualnej, przede wszystkim ze względu na zbyt dużą liczbę penitentów, udzielano abszolucji generalnej – zbiorowego rozgrzeszenia.

„Cały bezsens naszej walki staje mi się sensem, kiedy Ojciec podnosi Hostię i Kielich”.

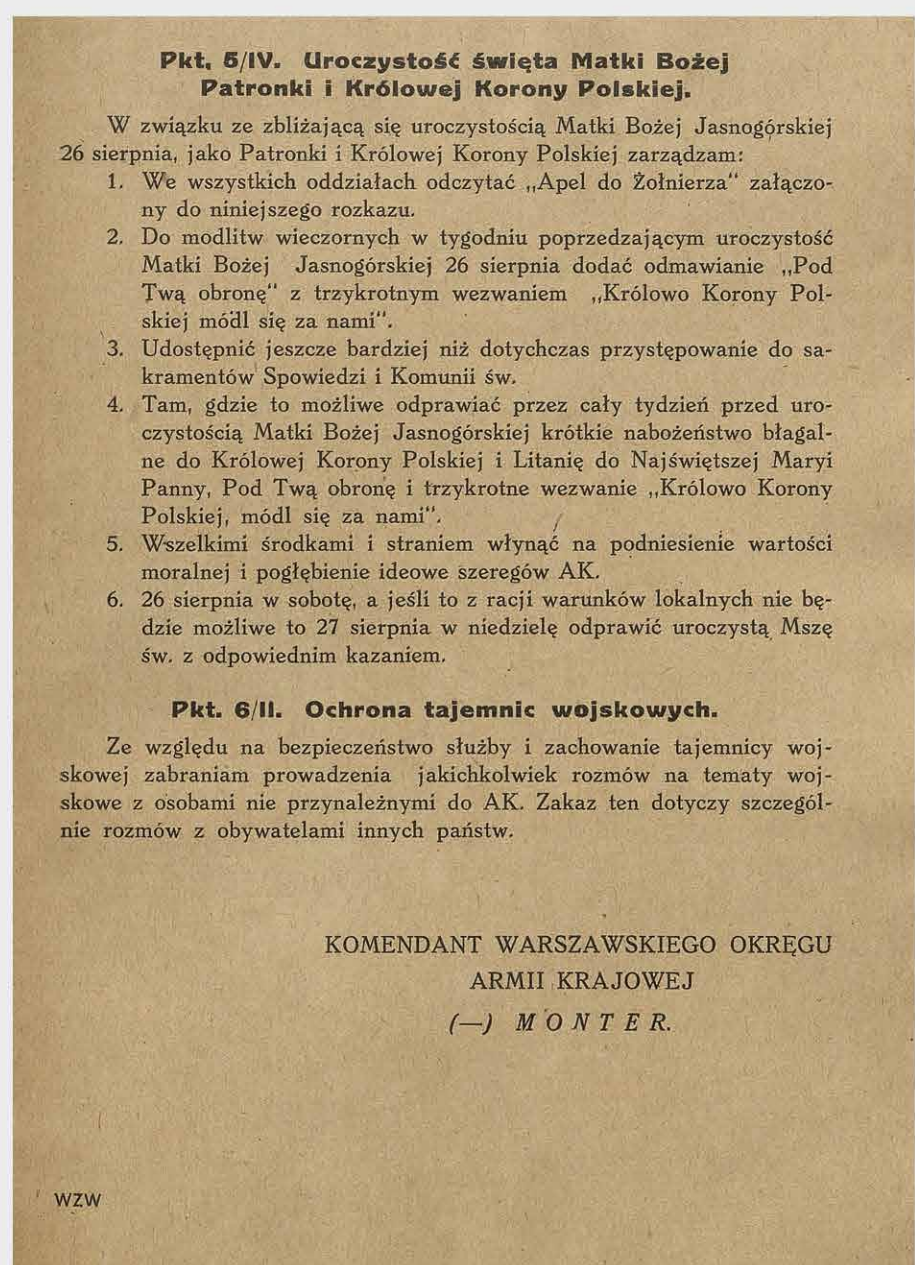
Słowa por. Andrzeja Romockiego ps. Morro, dowódcy 2. kompanii „Rudy” w batalionie „Zośka”

Abszolucja generalna oznaczała konieczność indywidualnego wyznania grzechów jak najszybciej będzie to możliwe – obowiązkowo po ustaniu szczególnych warunków, jakimi były działania wojenne.

▲ Na zdjęciu: przystępowanie do Komunii św. na podwórzu przy ul. Złotej, nieopodal ul. Marszałkowskiej, 20 sierpnia 1944 r.

Fot. Edward Wojciechowski/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

◀ Jednym z zarządzeń płk. Antoniego Chruściela „Montera”, znajdującym się w rozkazie nr 21, wydanym 22 sierpnia 1944 r., było stworzenie większej możliwości udzielania sakramentów. Kapłani czynili to nieustannie jeszcze przed otrzymaniem polecenia. „Spowiadaliśmy, gdzie się dało” – wspominał ks. mjr Władysław Jan Zbłowski „Struś” (1912-2000), pallotyn, kapelan Obwodu III (Wola) Okręgu Warszawskiego AK.

Fot. Biblioteka Jagiellońska/domena publiczna

Wino oraz wypiekane przez siostry zakonne komunikanty przynosili duchowni i łączniczki. Z czasem brakowało małych hostii, dlatego dzielono je na kawałki.

Na zdjęciu: udzielanie Komunii św. na podwórzu przy ul. Marszałkowskiej, sierpień 1944 r. ▶

Fot. Marian Grabski/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

„Nie opuszczę Cię aż do śmierci”

Wobec odległej perspektywy ustania walk i ciągłej obawy o przeżycie młodzi uczestnicy Powstania zaręczeni przed jego wybuchem decydowali się na wstępowanie w związki małżeńskie. Wśród nowożeńców byli również tacy, którzy poznali się podczas Powstania. 18 sierpnia 1944 r. Komenda Okręgu Warszawskiego AK wydała rozkaz nr 19, zobowiązując kapłanów do przysyłania meldunków o ślubach powstańców, które zostały już zawarte oraz które miały nastąpić – celem uzyskania dyspensy od wymogu zapowiedzi. W rzeczywistości kontakt z Szefostwem Duszpasterstwa wielokrotnie był ograniczony, dlatego ostateczną decyzję o udzieleniu sakramentu małżeństwa podejmowali kapłani.

„Szliśmy do ołtarza po podłodze zasłanej potłuczonym szkłem, które łamało się z trzaskiem pod nogami. W oknach kaplicy nie pozostał ani jeden witraż. Ksiądz spieszył się na pogrzeb i ceremonia nie trwała dłużej niż siedem minut”.

Fragment wspomnień Jana Nowaka-Jeziorańskiego, którego ślub z zaręczoną przed wybuchem Powstania łączniczką Jadwigą Wolską „Gretą” odbył się 7 września 1944 r.

Ks. kpt. Wiktor Potrzebski (1880-1944) – działacz patriotyczny okresu zaborów, w wyniku represji carskich opuścił w 1907 r. diecezję wrocławską. Posługę pełnił w archidiecezji lwowskiej, a w latach 1921-1928 w Bełchatowie i Piotrkowie Trybunalskim. Następnie wyjechał na Wileńszczyznę. Uczestniczył w obronie Grodna w 1939 r. W okupowanej Warszawie organizował tajne nauczanie. Zginął jako kapelan Rejonu 4 Obwodu I (Śródmieście) Okręgu Warszawskiego AK podczas bombardowania 4 września 1944 r.

Na zdjęciach: ślub sanitariuszki Alicji Treutler „Jarmuż” i plut. pchor. Bolesława Biegi „Pałaka”, którego udzielał ks. Wiktor Potrzebski „Corda” w kaplicy przy ul. Moniuszki, 13 sierpnia 1944 r.

Fot. Eugeniusz Lokajski/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

Przysięgę małżeńską składano w obecności kapłana oraz najczęściej niewielkiego grona rodziny i przyjaciół z oddziału nie tylko w kościołach, ale także w szpitalach, mieszkaniach i piwnicach kamienic. Nieznana jest dokładna liczba zawartych ślubów. Szacunki wahają się od kilkudziesięciu do 300.

Na zdjęciu: nowożeńcy wraz z grupą kolegów przed szpitalem sióstr elżbietanek przy ul. Goszczyńskiego, sierpień 1944 r.

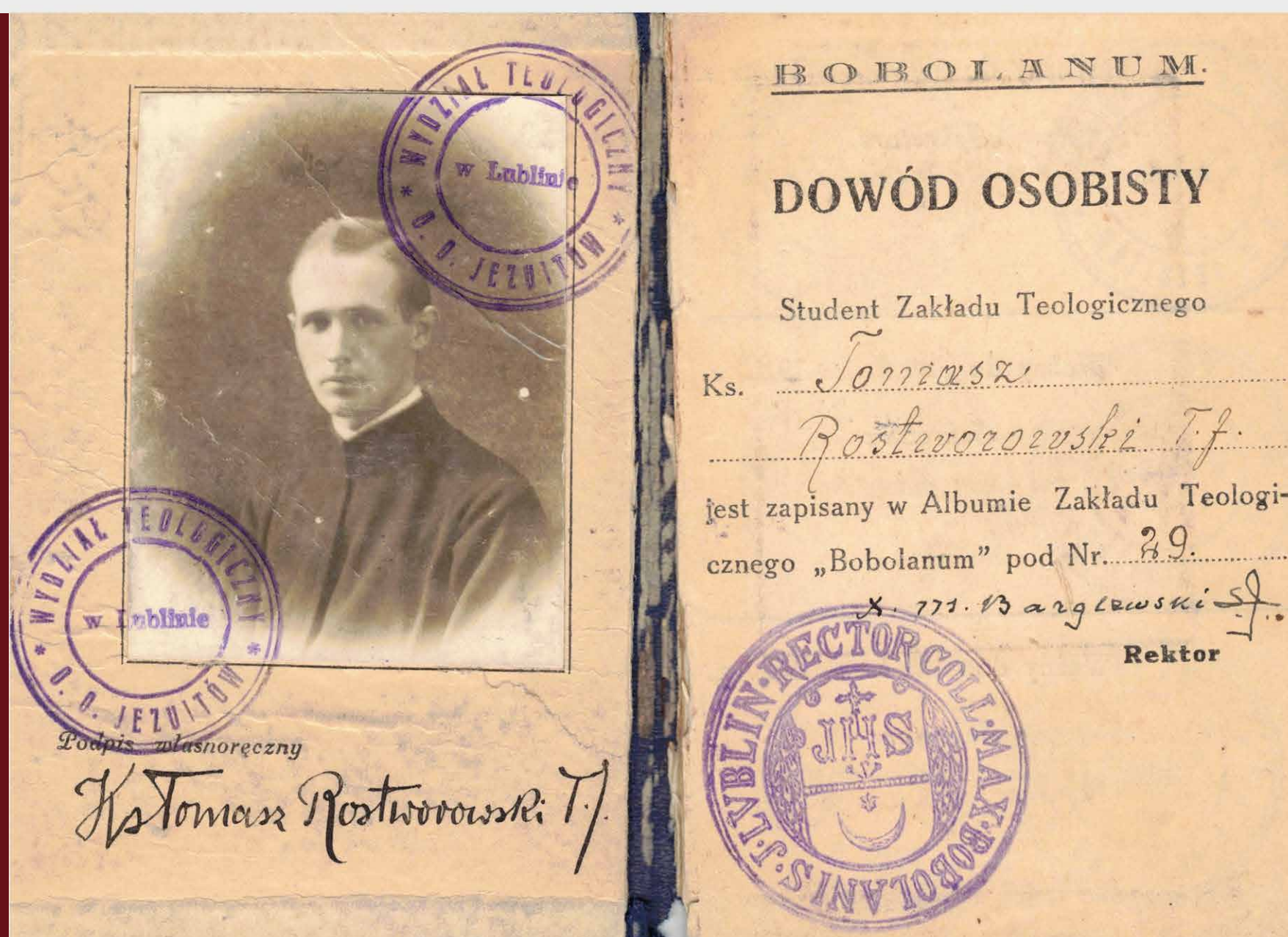
Fot. Sabina Żdzarska/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

„Ślubom często towarzyszyły pogrzeby”

Początkowo odbywały się głównie indywidualne pochówki powstańców, niejednokrotnie z zachowaniem honorów wojskowych. Z czasem zmarłych grzebano w zbiorowych mogiłach. Choć zakładano, iż miejsca spoczynku żołnierzy i cywilów będą odrębne, to nierzadko wspólnym grobem stawały się gruzы zniszczonych zabudowań. Ustawiano tam krzyż z tabliczką informującą o ofiarach. Powstańcze cmentarze powstawały na skwerach, placach i podwórzach. Wobec wzrastającej liczby ofiar wykorzystywano dolną lub górną część trumny, którą przykrywano innymi przedmiotami, np. deskami. Zwłoki bardzo często osłaniano tym, co było dostępne, m.in. płatami tkanin.

Pogrzeby były codziennością o. Tomasza Rostworowskiego (1904-1974), jezuitę, pedagoga-muzyka, podczas II wojny światowej pracującego w Warszawie, kapłana zaangażowanego w konspirację, zwłaszcza w działalność harcerską oraz pomoc ubogim dzieciom i Żydom. „Ojciec Tomasz”, „Ksiądz Marek” – posługiwał się takimi pseudonimami – po wybuchu Powstania trafił do punktu sanitarnego na Rynku Starego Miasta. Był kapłanem batalionów „Gustaw” i „Wigry”. Major czasu wojny duszpasterstwa WP.

▲ Na zdjęciu: akademicki dowód osobisty lubelskiego Zakładu Teologicznego „Bobolanum” ks. Tomasza Rostworowskiego, lata 1933-1936.

Fot. Archiwum Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego w Warszawie

W obliczu wszechobecnej śmierci duchowni nieustannie udzielali sakramentu namaszczenia chorych.

Na zdjęciu: cmentarz na terenie ogrodu przy ul. Mazowieckiej, sierpień 1944 r. ▶

Fot. Eugeniusz Lokajski/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

◀ Na zdjęciu: pogrzeb żołnierzy, którzy zginęli w wyniku nalotu na gmach Filharmonii Warszawskiej, gdzie kwaterowali. Ciała okryto gazetami, 28 sierpnia 1944 r.

Fot. Joachim Joachimczyk/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

Pogrzeby

Kapelani sporządzali spisy poległych. Zgodnie z rozkazem nr 14 płk. Antoniego Chruściela „Montera” z 11 sierpnia 1944 r. byli zobowiązani przekazywać je w formie protokołów zgonu do najbliższej parafii wojskowej, ewentualnie wraz z dokumentami i najważniejszymi rzeczami pozostałymi po powstańcach do Szefostwa Duszpasterstwa. Udawało się to jednak głównie w Śródmieściu, inni duchowni ewidencję przechowywali u siebie. Natomiast w zdobytych przez Niemców dzielnicach, zwłaszcza Woli, wielu powstańców oraz mieszkańców, w tym dzieci i kobiety okupant pozbawił godnego pochówku i udziału kapłana. Podczas rzezi Woli po egzekucjach ciała składano w masowych mogiłach. Nierzadko zwłoki palono w celu zatarcia śladów.

◀ Na zdjęciu: kondukt pogrzebowy wychodzący z kaplicy przy ul. Moniuszki, sierpień 1944 r.

Fot. Eugeniusz Lokajski/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

Dokładna liczba osób zamordowanych przez Niemców na Woli pomiędzy 5 a 7 sierpnia 1944 r. jest nieznana. Szacuje się, iż ofiar było od 40 do 65 tys. Wówczas rozstrzelani zostali ks. Kazimierz Ciecierski, kapelan Szpitala Wolskiego przy ul. Płockiej oraz ks. Mieczysław Krygier, proboszcz Parafii pw. św. Wawrzyńca i prezes Caritas.

Na zdjęciu: żołnierze kompanii „Zemsta” batalionu „Pięść” uczestniczący w pogrzebie ppor. Tadeusza Towarnickiego przy ul. Płockiej, który prowadził ks. Władysław Jan Zbłowski, początek sierpnia 1944 r.

Fot. Stefan Bałuk/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

◀ Na zdjęciu: pochówek sierż. Alfonsa Galla „Belga” z plutonu 163. kompanii „Wigry” batalionu „Kiliński” przed kamienicą przy ul. Boduena, 27 sierpnia 1944 r.

Fot. Joachim Joachimczyk/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Posługa w szpitalach

Podczas Powstania działało co najmniej 120 szpitali polowych, m.in.: w podziemiach klasztorów, kościołów, restauracji oraz dużych budynków. Działania duchownych w tych placówkach nie ograniczały się do sprawowania Mszy św., udzielania sakramentów, przygotowywania na śmierć i grzebania zmarłych. Kapłani byli sanitariuszami, opatrywali rannych, a nawet asystowali przy operacjach. Dobro drugiego człowieka stawiali ponad swoje. Mimo możliwości ewakuacji przed dotarciem Niemców, pozostawali przy powstańcach, których stan nie pozwalał na przetransportowanie. Uczynił tak o. Tomasz Rostworowski, stając się świadkiem niemieckich zbrodni w szpitalu na Starym Mieście.

O. Michał Czartoryski opiekując się ciężko rannymi żołnierzami, nie skorzystał z propozycji przedostania się w ubraniu cywilnym z Powiśla do Śródmieścia. Został rozstrzelany przez Niemców 6 września 1944 r. Beatyfikowany w 1999 r. przez papieża Jana Pawła II w gronie 108 polskich męczenników okresu II wojny światowej.

Na zdjęciu: o. Michał Czartoryski wśród współbraci (drugi od lewej w pierwszym rzędzie) w Jarosławiu, z okolic którego pochodził, sierpień 1942 r.

Fot. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie

W Powstaniu posługę w szpitalach pełnił późniejszy Prymas Tysiąclecia kard. Stefan Wyszyński „Radwan III” (1901-1981), beatyfikowany w 2021 r. Służył w stopniu porucznika jako kapelan podwarszawskich oddziałów AK w Zgrupowaniu „Kampinos”. W Laskach pod Warszawą współorganizował szpital powstańczy z franciszkanką m. Elżbietą Różą Czacką. W 1948 r. został Prymasem Polski, a w latach 1953-1956 był internowany przez władze komunistyczne.

Na zdjęciu: ks. Stefan Wyszyński wraz z dziećmi przystępującymi do Pierwszej Komunii św. z Zakładu dla Niewidomych w Laskach, w którym pracował od czerwca 1942 r.

Fot. Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego

„Pamiętam, jak byłem zmęczony, znużony tą ciągłą krwią, amputacjami, koszami wynoszonych rąk i nóg, tą męką żołnierzy, którzy byli bohaterscy na froncie, a jak dzieci na stole operacyjnym. Patrzyłem na to wszystko, przeżywałem strasznie. Wydawało mi się, że nie dla mnie ten obraz, ale dzisiaj rozumiem, jak wiele mi to dało”.

Fragment wspomnień Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, 1965 r.

Na zdjęciu: personel medyczny i pacjenci w jednym ze szpitali powstańczych przy ul. Złotej lub Chmielejnej, sierpień-wrzesień 1944 r.

Fot. Henryk Śmigacz/AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Wszędzie tam, gdzie potrzebni

W powstańczej rzeczywistości kapelani angażowali się w wiele zróżnicowanych działań. Organizowali żywność dla głodujących ludzi. Wydobywali rannych spod gruzów. Uczestniczyli w akcjach gaszenia pożarów, nie tylko świątyń, ale także budynków szpitalnych, szkół, kamienic i domów. Starali się zabezpieczyć mienie kościelne, w tym paramenty, obrazy, rzeźby i księgi, by uniknąć zniszczenia i profanacji. Próbowali przekazywać mieszkańcom Warszawy rzetelne informacje o sytuacji społeczno-politycznej. Ks. mjr Wacław Karłowicz „Andrzej Bobola” zorganizował sprzęt do nasłuchów zachodnich radiostacji oraz był redaktorem naczelnym pisma powstańczej Starówki „Staromiejska Obsługa Radiowa”.

Ks. Wacław Karłowicz (1907-2007) – w Powstaniu kapelan batalionów „Gustaw” i „Antoni”, a następnie Zgrupowania „Kampinos”. Współorganizował jeden z największych szpitali powstańczych przy ul. Długiej na Starym Mieście. Wśród wielu zasług kapłana było uratowanie krucyfiks z figurą Chrystusa z płonącej archikatedry św. Jana Chrzciciela. W czasach PRL, mimo szykanowania przez Służbę Bezpieczeństwa, tworzył Parafię pw. św. Wacława na warszawskim Gocławku – jej proboszczem był do 1978 r. Zaangażowany patriotycznie i społecznie, powołał w 1979 r. ze Stefanem Malakiem Konspiracyjny Komitet Katyński.

▲ Na zdjęciu: ks. Wacław Karłowicz jako wikariusz Parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Łowiczu, lata 1934-1936.

Fot. Archiwum Parafii pw. św. Wacława w Warszawie

„Wojna jest barbarzyństwem, lecz bliskie są Bogu serca żołnierzy, którzy walczą o słuszną sprawę, a nasza sprawa jest słusza i sprawiedliwość jest po naszej stronie, ponieważ walczyliśmy w obronie własnej (...).”

Fragment kazania ks. Józefa Stanka „Rudego”,
które wygłosił podczas Powstania Warszawskiego

Ks. Józef Stanek (1916-1944) – pallotyn, święcenia kapłańskie przyjął w 1941 r., działał w konspiracji jako kapelan AK. W Powstaniu kapelan Zgrupowania „Kryśka” – pod ostrzałem dostarczał do Czerniakowa wodę z Wisły oraz ratował zasypianych ludzi. Swoje miejsce w ostatnim pontonie odpływającym na prawy brzeg Wisły oddał rannemu żołnierzowi. 23 września 1944 r. został aresztowany, torturowany i powieszony przy ul. Solec, według niektórych relacji na własnej stule. Ogłoszony błogosławionym w 1999 r. przez papieża Jana Pawła II.

Na zdjęciu: ikona autorstwa Mateusza Śródonia w kaplicy
bł. ks. Józefa Stanka w Muzeum Powstania Warszawskiego. ►

Fot. Katarzyna Stefanowska/ze zbiorów
Muzeum Powstania Warszawskiego

Ks. Apolinary Leśniewski (1891-1984) kapłańską drogę rozpoczął we Włocławku. W mieście tym m.in. sprawował funkcję dyrektora Gimnazjum im. ks. Jana Długosza. Posługę pełnił i pracował jako nauczyciel w Warszawie. Podczas Powstania awansowano go na stopień majora. „Maron”, bo taki pseudonim przyjął, głosił poruszające kazania. Jedno z nich stało się inspiracją do namalowania przez przedwojenną artystkę Irenę Pokrzywnicką obrazu *Matka Boska Armii Krajowej*, który przekazany duchownemu stanowił symboliczny element ołtarza polowego. W 1945 r. duszpasterz został proboszczem Parafii pw. Wszystkich Świętych w Sieradzu. Był więźniem PRL.

◀ Na zdjęciu: ks. infułat Apolinary Leśniewski.

Fot. AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Kapitulacja Powstania

W nocy z 2 na 3 października 1944 r. w Ożarowie Mazowieckim podpisano akt zaprzestania działań wojennych w Warszawie. Łamiąc ustalenia, strona niemiecka niszczyła zachowane jeszcze budynki i zabytki kultury, w tym kościoły, muzea, pomniki. Okupanci masowo rabowali mienie publiczne i dobytek mieszkańców.

W Powstaniu poległo ok. 18 tys. polskich żołnierzy, a ok. 20 tys. zostało rannych. Śmierć poniosło ponad 150 tys. ludności cywilnej. Do niewoli niemieckiej wzięto ok. 15 tys. żołnierzy, ich los podzielili dowódcy Powstania. Łącznie z miasta wypędzono ok. 600 tys. ludzi.

Nie przeżyło co najmniej 40 kapłanów. Po kapitulacji do obozu jenieckiego z powstańcami poszedł m.in. Naczelny Kapelan ks. Stefan Kowalczyk. Był więziony w Oflagu II C Woldenberg, a następnie w obozie Stalag XI B Fallingbomel. Pozostali księża mieli opuścić Warszawę wraz z cywilami.

▲ Na zdjęciu: zniszczona Warszawa – ujęcie lotnicze, 1946 r.

Fot. Waław Żdzarski/NAC

Mieszkańców Warszawy i okolic, wypędzanych przez Niemców od pierwszych dni Powstania, transportowano głównie do utworzonego 6 sierpnia 1944 r. obozu przejściowego w Pruszkowie, skąd wysyłano do pracy w głąb III Rzeszy lub do obozów koncentracyjnych. Stanowił także miejsce przetrzymywania powstańców. Po kapitulacji kierowano ich przede wszystkim do Ożarowa, następnie wywożono do obozów jenieckich w Niemczech.

◀ Na zdjęciu: powstańcy maszerujący do niewoli, październik 1944 r.

Fot. NAC

We wrześniu 1944 r. do obozu w Pruszkowie trafił ks. Jan Zieja. Od listopada 1944 r. pełnił posługę w III Rzeszy wśród Polaków zesłanych na roboty przymusowe, a tuż po wojnie w Słupsku – na tzw. ziemiach odzyskanych. W latach 1950-1959 był rektorem warszawskiego kościoła sióstr wizytek.

◀ Na zdjęciu (stopklatka): ks. Jan Zieja odprawiający Mszę pogrzebową na cmentarzu powstańczym przy szpitalu sióstr elżbietanek 7 sierpnia 1944 r., w dniu kiedy został ranny.

Fot. Roman Banach/ze zbiorów Muzeum Powstania Warszawskiego

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

Nie koniec...

Po zakończeniu II wojny światowej dokonywano ekshumacji zwłok z prowizorycznych cmentarzy i zbiorowych mogił. Ofiary chowano na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach i Cmentarzu Powstańców Warszawy przy ul. Wolskiej. Kapelani Powstania posługę kontynuowali nie tylko w Warszawie, ale w wielu innych miastach. Podobnie jak powstańcy, których traktowano jak wrogów Polski „ludowej”, doświadczali prześladowań władz komunistycznych. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego próbował dotrzeć do łączników pomiędzy Polskim Państwem Podziemnym a rządem RP na Uchodźstwie. Wśród poszukiwanych był „Andrzej Bobola”. Represje złagodzano po dojściu do władzy Władysława Gomułki w 1956 r., ale nie zmienił się negatywny stosunek do dawnych działaczy podziemia.

„(...) Uciekłem z Warszawy i dobrze zrobiłem, bo miałem rozeznanie, że nazwisko »Andrzej Bobola« jest za głośne i Sowietci będą szukać. Do tej pory tak było, że gdziekolwiek weszli, to konspiracyjnych księży zabierali. (...) Schowałem się już jako Karłowicz za Sochaczew w parafii Jurów”.

Fragment wspomnień ks. Wacława Karłowicza
(Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego)

Na zdjęciu: ekshumacje przy kościele
Niepokalanego Poczęcia Najświętszej
Maryi Panny na Ochocie, 1945 r.

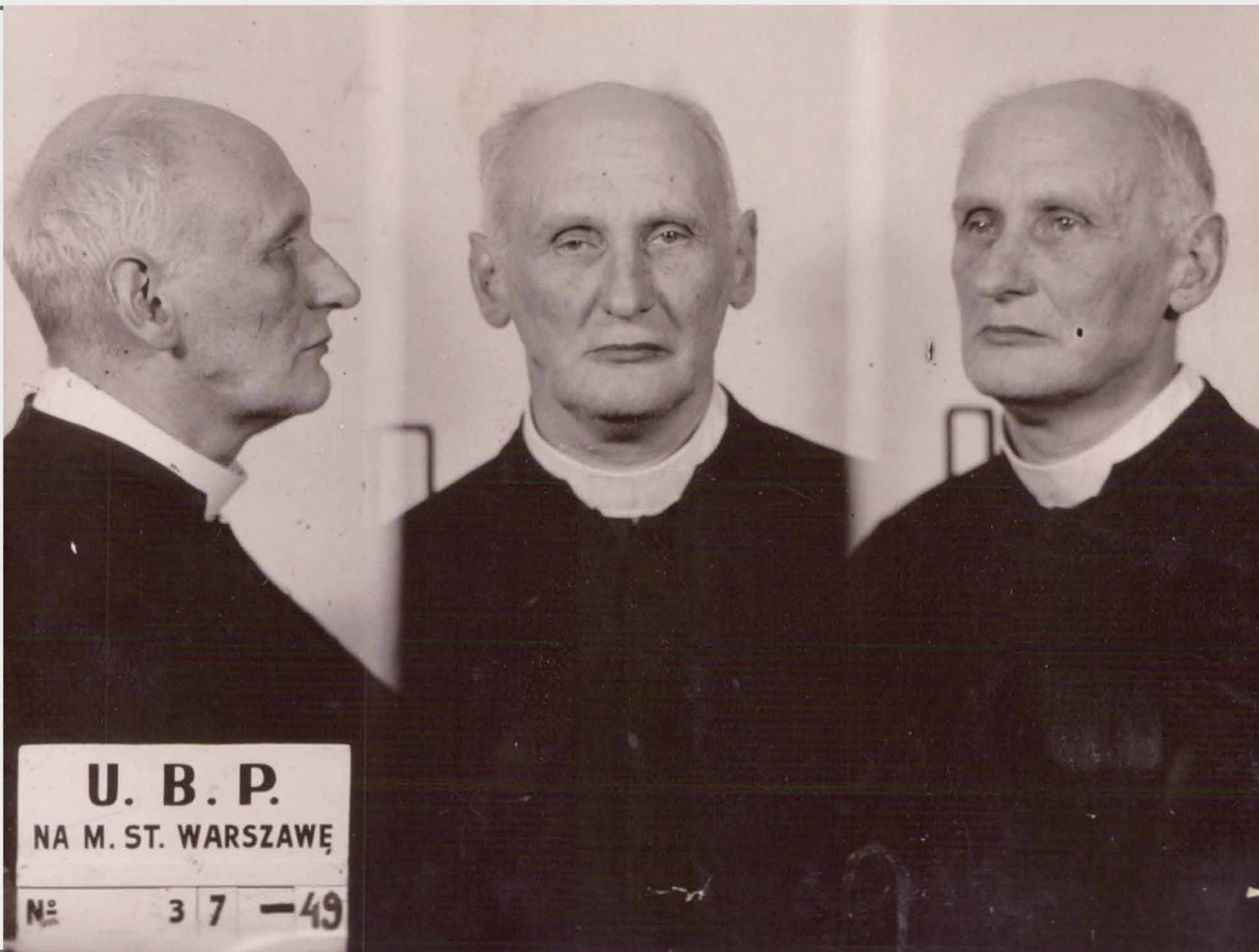
Fot. Eugeniusz Haneman/ze zbiorów
Muzeum Powstania Warszawskiego

Ks. ppłk Zygmunt Trószczyński „Alkazar”(1886-1965) –
marianin, kapelan podczas wojny polsko-bolszewickiej.
W Powstaniu kapelan Obwodu II (Żoliborz) Okręgu
Warszawskiego AK. Do stolicy przybył tuż po jej
zajęciu przez Armię Czerwoną 17 stycznia 1945 r.
Organizował pomoc dla powracającej ludności.
W 1950 r. został skazany na sześć lat więzienia za
rzekomą działalność konspiracyjną i próbę zmiany
ustroju państwa polskiego. Choć ks. Trószczyński
w czasie Powstania i po jego upadku pomógł córce
prezydenta Bolesława Bieruta – Krystynie, ten nie
przychylił się do wniosku siostry duchownego
o jego ułaskawienie. Wyrok jedynie skrócił do
czterech lat. Po wyjściu na wolność kapłan
posługiwał w Warszawie, ale władze nie pozwoliły,
aby był proboszczem.

Na zdjęciu sygnalitycznym: ks. Zygmunt Trószczyński
po aresztowaniu przez UBP w 1949 r.

Fot. AIPN

O. Tomasz Rostworowski podczas ewakuacji Starówki
na początku września 1944 r. został wypchnięty z grupy
jeńców przez jednego z nadzorujących żołnierzy.
Ukrywał się przez miesiąc w mieście. Po wojnie był
duszpasterzem akademickim w kościele oo. jezuitów
przy ul. Sienkiewicza 60 w Łodzi. W 1950 r. został
oskarżony o „działalność antypaństwową”, następnie
skazany na 12 lat więzienia. Na wolność wyszedł po
tzw. amnestii w 1956 r. Pełnił posługę m.in. w Kaliszu
i Lublinie. W 1963 r. wyjechał do Watykanu, pracował
w polskiej sekcji Radia Watykańskiego, w latach
1967-1973 był jej kierownikiem. Zmarł w Łodzi w 1974 r.

Na zdjęciu sygnalitycznym: o. Tomasz Rostworowski
po zatrzymaniu przez MBP w 1950 r.

Fot. AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi

Upamiętnienie i spuścizna

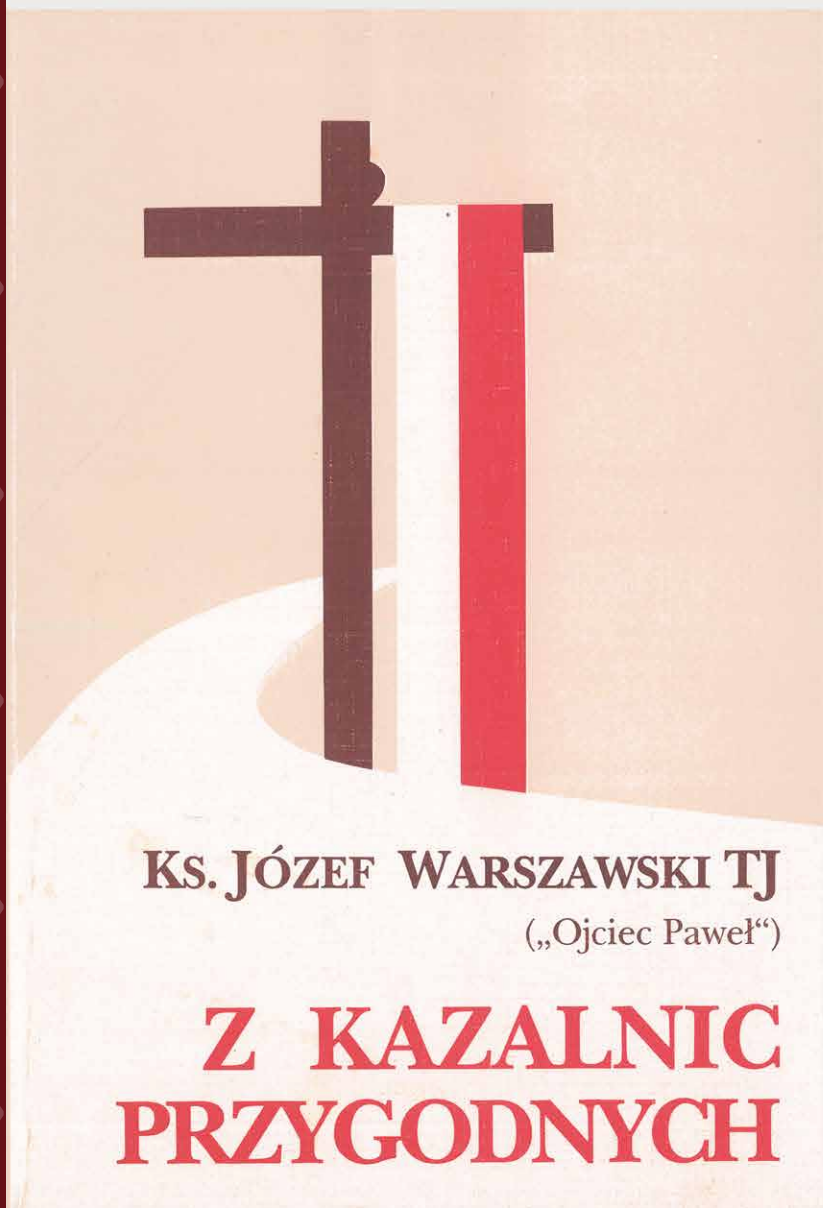
Do upadku w Polsce systemu komunistycznego w 1989 r. pełne oddanie hołdu powstańcom nie było możliwe. Władze PRL podczas oficjalnych wystąpień pomijały ich zasługi, eksponując aspekt zbrodni niemieckich. Po transformacji ustrojowej zaczęto organizować państwowe uroczystości rocznicowe. W 2004 r. otwarto Muzeum Powstania Warszawskiego. Istnieje wiele form upamiętnienia uczestników Powstania, w tym duchownych, m.in.: pomniki, tablice, publikacje, wystawy oraz filmy. Zostają oni patronami szkół i ulic. Otrzymują szereg odznaczeń i nagród. Kapelani zrywu 1944 r. pozostawili po sobie przede wszystkim przesłanie, iż nawet w czasach największej próby można być przy potrzebujących i dawać świadectwo. Ich chrześcijańskie postawy stały się źródłem nieprzemijających wartości.

Monument ku pamięci bohaterów Powstania Warszawskiego odsłonięty na pl. Krasińskich w Warszawie, 1 sierpnia 1989 r.
Fot. Katarzyna Helik/IPN

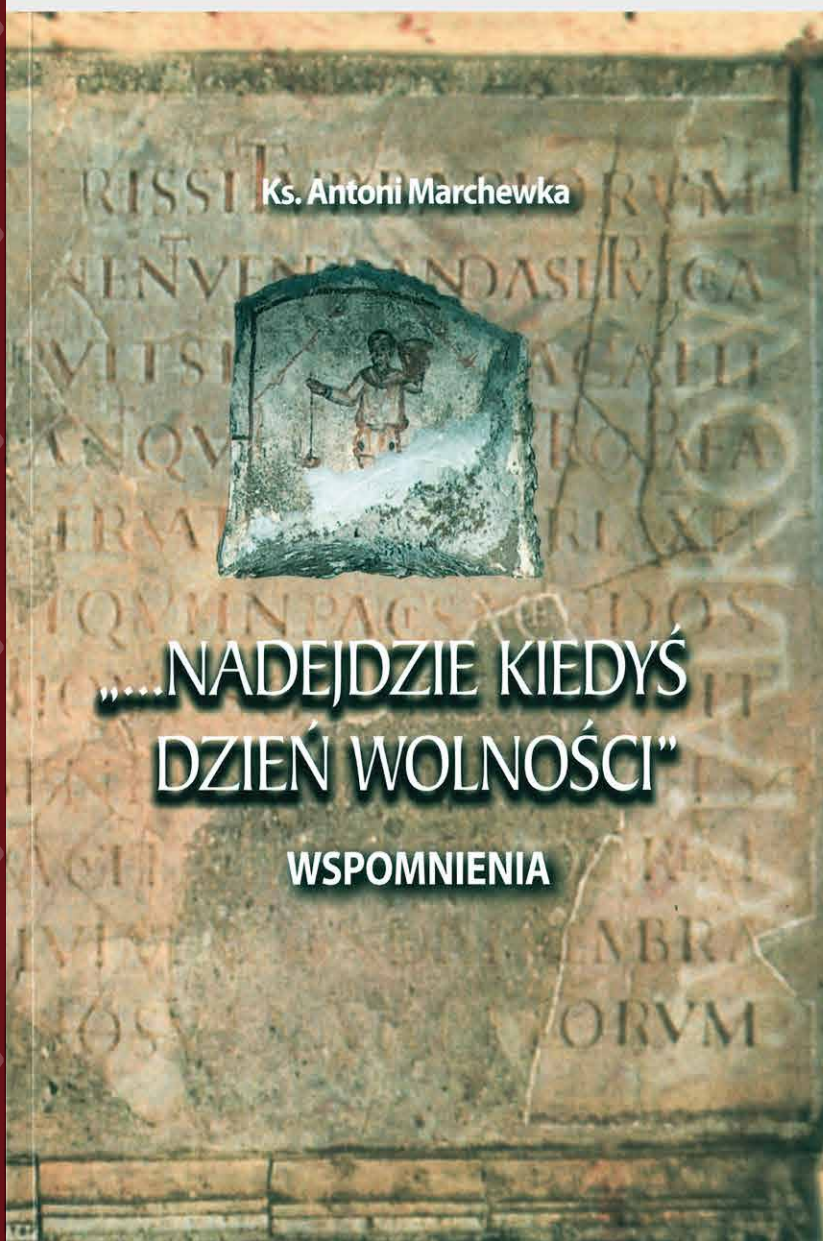
Odznaczenia ks. Jana Zieja, stanowiące eksponaty Izby Pamięci w Kolonii Ossa, w gm. Odrzywół. Kapłan urodził się we wsi Ossa.
Fot. Katarzyna Helik/IPN

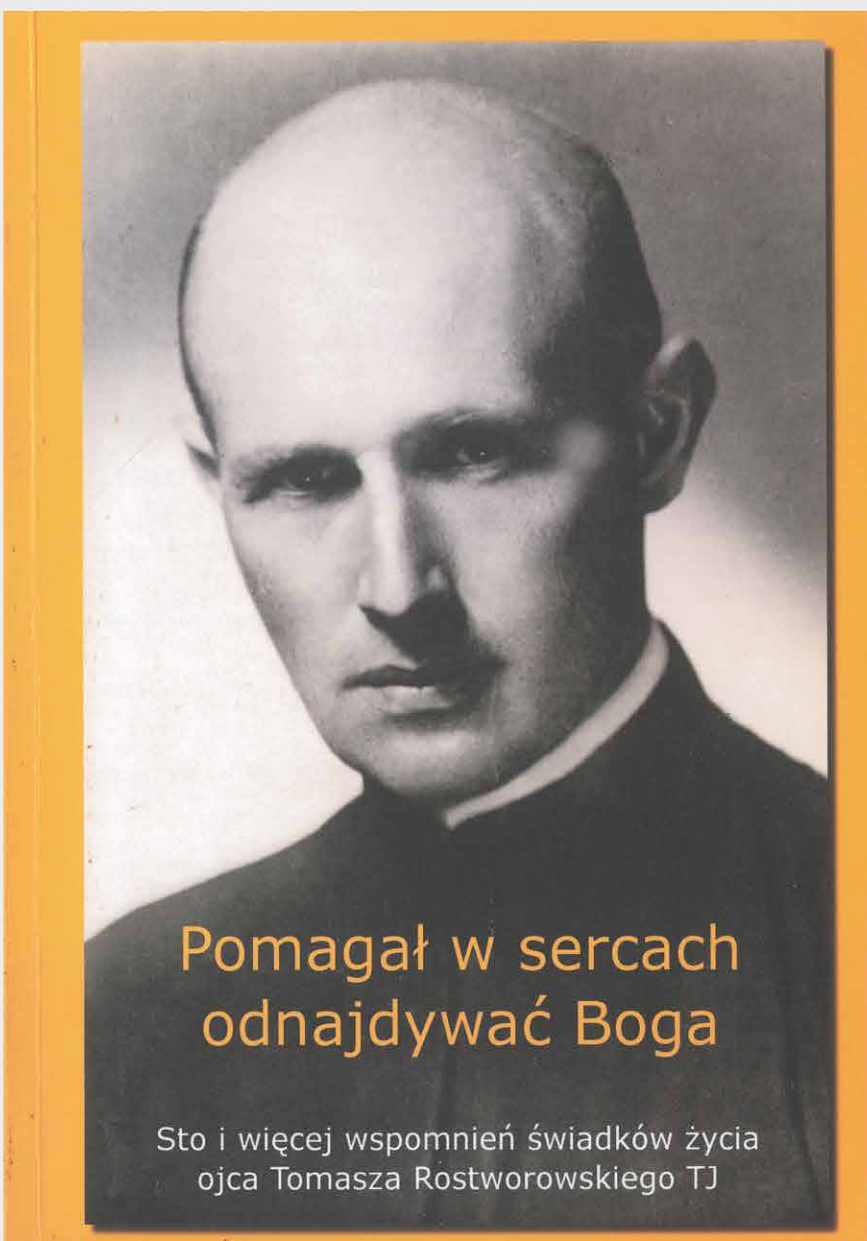
Prezes IPN Janusz Kurtyka wręczający na Zamku Królewskim w Warszawie ks. Wacławowi Karłowiczowi nagrodę „Kustosz Pamięci Narodowej”, 19 czerwca 2007 r.
Fot. Piotr Życieński/IPN

Zbiór kazań ks. Józefa Warszawskiego (1903-1997) – jezuita, w Powstaniu kapelana Zgrupowania „Radosław”, majora czasu wojny, więzionego w obozach jenieckich, pracującego na emigracji do 1994 r.

Wspomnienia ks. Antoniego Marchewki (red. serii: ks. I. Skubiś, red. tomu: A. Srokosz-Sojka, Biblioteka „Niedzieli”, t. 208, Częstochowa 2008).

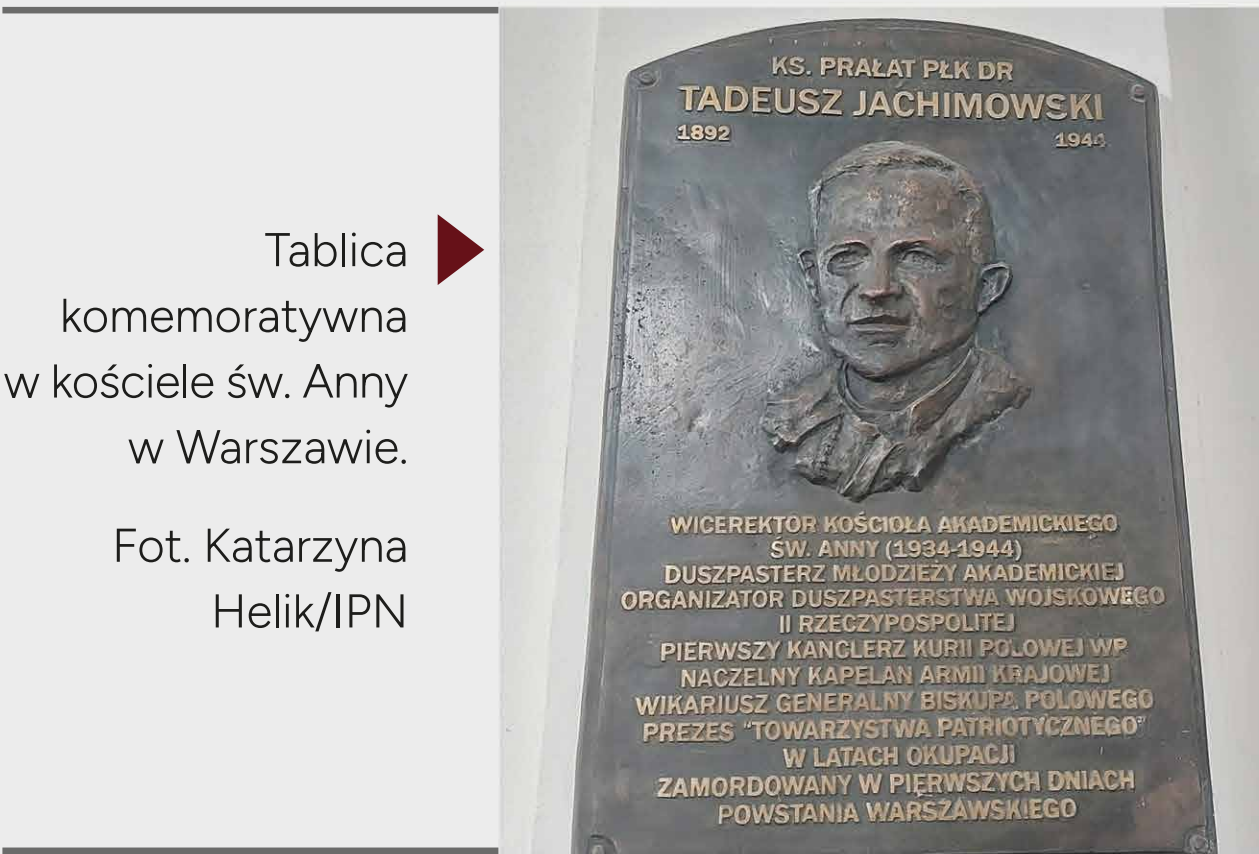
Publikacja zawierająca relacje poświęcone o. Tomaszowi Rostworowskiemu (oprac. o. T. Pronobis TJ, S.J. Rostworowski, Lublin 2010).

Sztandar Szkoły Podstawowej w Łąpszach Niżnych. W miejscowości tej przyszedł na świat ks. Józef Stanek. Fot. Mariusz Wojtas/Szkoła Podstawowa im. Błogosławionego Ks. Józefa Stanka w Łąpszach Niżnych

W 2023 r. odbyła się premiera filmu dokumentalnego *Wiara '44* (reż. Korek Bojanowski), wyprodukowanego przez Biuro Edukacji Narodowej IPN.

Tablica komemoratywna w kościele św. Anny w Warszawie.
Fot. Katarzyna Helik/IPN

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Oddział w Łodzi